

Vplivi kulturnozgodovinskih razmer na oblikovanje značaja Slovencev

Naslov, kakršnega ste mi dali (naročili), je zelo raztegljiv in ga je zato težko »eksaktno« zanesljivo obdelati. To je sploh tema, ki se nenehno spreminja in je nikoli ni prav konec. Morda je prav v teh nemirnih letih stopnjevanega vpliva z Juga potreba po orisu značajske podobe Slovencev še bolj aktualna; saj se naš značaj prav pod temi vplivi v zadnjih desetletjih vidno spreminja; in če danes te podobe ne zajamemo vsaj okvirno, ne bodo naši zanamci v prihodnjem stoletju nič več prav vedeli, kakšni so bili Slovenci malo pred njimi.

Kar bom v tem naslednjem napisal, bo iz življenjske izkušnje vse od leta 1916 do danes.

Že doslej se je slovenski značaj postopno spreminjal, prav zaradi vplivov, ki so prihajali iz široke družbe onstran zemljepisno in politično začrtanih narodnostnih meja. Da omenim samo eno temeljno spremembo in razliko, po kateri se današnji Slovenec vidno razločuje od prednikov iz prejšnjega stoletja. To je konservativnost v mišljenju in noši.

Sodobni človek, zlasti če gledamo na kmečkega, je že zelo drugačen od Slovenca pred prvo svetovno vojsko. Že zdaleč ni več tako konservativen, kakor je bil prej v mišljenju, obleki in slogu življenja. Dejavnikov, ki so pripeljali do teh temeljnih sprememb, je bilo seveda več; gotovo pa je poleg političnih sprememb glavni dejavnik v industrializaciji življenja in mehanizaciji obdelovanja zemlje. Današnji poljedelec je pač že zelo različen od tistega, ki ga opisujejo še mohorske večernice v svojih povestih iz kmečkega življenja. Pravimo, da se je standard življenja spremenil in dvignil; z njim pa se je spremenil seve tudi človek, ki je nosilec in pobudnik tega standarda blaginje.

Če pa razmahnemo to tematiko še na kulturnozgodovinske razmere in njihove vplive na podobo slovenskega značaja, dobimo kar plastično različnost, ki pri drugih narodih gotovo ni tako očitna.

1. Najprej: imejmo pred očmi, da smo Slovenci tako maloštevilni, da so nas same meje, da zlepa nimamo nikjer zemljepisnega središča, ki nanj ne bi vplivala bližina meje. Menda lahko celo rečemo, da ni v Sloveniji nikjer nobenega kraja, s katerega ne bi vsaj v svojem obzorju videli »onstran meje«. To bi se moglo trditi kvečjemu za celjsko kotlino, kolikor tudi tam na severu ne bi videli planin, ki so že »onstran«. Tako se spominjam iz otroških let, da smo s polja domače hiše gledali zasnežene grebene koroških planin (Korošice in Svinjščice), ki so že v Avstriji.

Ni odveč, da to marginalnost slovenskega človeka poudarimo na prvem mestu; saj je v njej dejavnik, ki nenehno pljuska čez raven slovenskega življa in mu zmeraj vnovič spreminja podobo njegovega značaja. Predvsem ima marginalnost ali mejnost slovenskega človeka za posledico, da je razen stalnega vpliva od zunaj obenem v stalni asimilacijski izmenjavi z zunanjim svetom. Marginalnost je asimilativnost. Mejni človek se nehote stalno prilagaja s sosedom.

V več smereh. Ena je gotovo v tekmovanju. Sosed je s sosedom v stalni tekmi; vsaj neizrečeni, čeprav na zunaj tega ne oglašja in ne priznava. Ta tekmovalnost sama ima lahko zopet vsaj dve različni smeri: ali se prilagaja in s tem zgublja svojo samobitnost in samozavest (pojav narodnega odpadništva, nemčurstva, madžaronstva itn.); ali pa v stopnjevani samostojnosti, ki noče prilagajanja in prehaja v nasprotovanje in končno v sovraštvo z napetostjo in podobnimi odbojnimi nastopi.

Vsega tega se Slovenec kot človek samih meja nehote naleze in tako ni čudno, da mu člani večjega sosednjega naroda kmalu očitajo, da je »šovinist«. Vidite: tega »šovinizma«, z izrazom se tu ne strinjamo, velikemu narodu ni treba; saj je njegova samobitnost s preživetjem trdna in v zavesti samo ob sebi umevna. Zato mu ni potrebna posebna samoobramba in poudarjanje lastne samobitnosti.

V tem je tudi razlog, zakaj maloštevilni narodi čutijo večjo potrebo, da karakterizirajo sami sebe in gojijo psihologijo svojega narodnostnega značaja.

Pri vsem tem je hudo to, da mejni, marginalni narod, najsi bo še tako samostojen in duševno zdrav, zlepa ne živi iz svoje narodne sredine; iz polnosti narodovega življenja in njegove samobitnosti. Saj te sredine nikjer prav ni in je zato nikjer ne more prav doživljati.

To je usoda malega naroda in njegove zemljepisne, z njo pa kulturne marginalnosti.

Tako pa je težko utemeljevati slovensko izvirnost v kuhinji (prehrani), ko danes slovenske gibanice že zamenjavajo s srbskim burekom, v naših hišah in pohištvu (kmečka skrinja, kozolec, klopotec), ljudski pesmi (besedilu) in petju (melodiji), čebelarstvu itn.; povsod vam specialist odkriva vplive sosedov in njihovih šeg. No, Slovenci poznamo v ljudskem petju štiriglasnost, ki je Nemci ne poznajo prav, pač pa že severni Italijani in sploh alpski prebivalci; samo jodlanja se pri njih nismo naučili. Izvirnost pa kar izzivalna: komaj je madžarski študent ugotovil, da sem Slovenec, mi je rekel, da je pri Madžarih pregovor: »Če se srečata dva Slovenca, se takoj štiriglasno poje.« Žal, ta izvirna posebnost zginja med sodobno mladino pod vplivom modernih popevk.

2. Potem: Slovenci smo bili vso preteklost politično razdeljeni, recimo kar razcepljeni, v več avstrijskih kronovin. Kranjska, Štajerska, Koroška so sodile v okvir »notranjeavstrijskih dežel;« se pravi, so bile jedro stare ce-

sarske Avstrije (poleg nižje in gornje Avstrije s Salzburško). Tako so nas tudi vzgajali in izobraževali vse od Eppensteinov (do 1122) prek Spanheimov (1269), Barbežanov (do 1256) do Habsburžanov (od 1335 naprej).

To je imelo za posledico, da se enotna slovenska narodna zavest sploh ni mogla prav razviti. Razvijale so se samo deželne samozavesti. Slovenci so bili pač predvsem samo Kranjci, Korošci, Štajerci, vse do leta 1848. Trubarjev nagovor »premili Slovenci« je menda komaj prvi preblisk v tej zgodovini.

Tudi Valentin Vodnik je pel: »Kranjc, tvoja zemlja je zdrava,« ne Slovenec. Še v tem stoletju je podobno; ko sem leta 1938 obiskoval vestfalske Slovence, so me po družinah z veseljem pozdravljali: »Veseli smo, da slišimo zopet kranjsko govoriti.« Ne slovensko! Ironija je tem večja, ko sem bil jaz Štejerec, ne Kranjec, če že govorim v tem slogu.

In kakor vsi vemo, to razločevanje je ostalo: stalno se gremo še zmeraj Kranjce, Štajerce, Tržačane, Korošce, ne pa Slovence. Do nedavnega smo Prekmurce imenovali Vogre, ker so bili pač vedno pod vogrsko oblastjo, ne Štajerce in ne Kranjce. Pa tudi čudno ni. Saj nas tudi stara Jugoslavija nikoli ni priznavala; imeli smo mariborsko in ljubljansko oblast, potem pa zopet Dravsko banovino, Slovenije nikoli.

Tu nas včasih osramotijo celo Avstrijci, ki sicer radi nostalgичno podarjajo, da je zanje slovenska Štajerska »verlorenes Südland«. Ko sem Dunajčanu pojasnjeval, da sem rojen na Spodnjem Štajerskem, me je mirno popravil: »V Jugoslaviji ni Spodnje Štajerske, je samo Slovenija.« Tako, vidiš, sem si rekel, Avstrijec to bolje ve, kakor bi moral vedeti predvsem jaz in moji sonarodnjaki na Kranjskem.

Delitev Slovencev po avstrijskih deželah s strogo zarisanimi mejami je imela seveda trajen vpliv na oblikovanje značaja. Kljub skupnemu slovenstvu in enotni narodni zavesti so se v vseh teh deželah oblikovali značaji, ki so bili med seboj zelo različni, hkrati pa vsak s svoje strani v marsičem celo bolj podobni svojim nemškim ali na Primorskem italijanskim in v Prekmurju madžarskim deželanom. Tako so vsaj v nekaterih potezah upravičeno govorili o enotnem Štajercu in enotnem Korošču, ne glede na slovenski ali nemški jezik, ki ga je kdo govoril; pravimo, o enotnem Štajercu in Korošču itd., ki je utegnil biti celo bolj različen od Kranjca, čeprav sta bila oba Slovenca in govorila slovensko.

Ustvarjala se je celo znana razlika o heterostereotipih, ki so bili do drugih neugodni, vse neodvisno od vprašanja, ali je šlo pri tem za slovensko govorečega ali nemško govorečega Štajerca, Korošca itn.

Ti heterostereotipi so še danes živi celo med nami v Sloveniji, ko imajo Kranjci predsodke proti Štajercem in obratno. Podobno velja za neugodne heterostereotipe, ki prevladujejo med Kranjci glede Korošcev in obratno. Če nič drugega ni, ima Kranjec pač o Štajercu predsodek, da je vsaj na tihem vsak v duši nemčur; ta očitek je bil zelo živ zlasti med okupacijo v letih 1941 do 1945, kakor da ima Kranjec monopol v slovenski samozavesti. Pa še dalje gre ta predsodek: Kranjcu je Štajerec kmalu neznačajan, ki ne drži besede, lahkega, nezanesljivega značaja; obratno pa je za Štajerce Kranjec trd, grčav, neprijazen; pri tem pozablja, da je ravno v tej grčavosti obenem značajnost in zvestoba, kakor Kranjec pozablja, da je v štajerski »nezanesljivosti« obenem prijaznost, postrežljivost in gostoljubnost. Za psihologa je docela jasno: vsaka dobra lastnost ima obenem svojo slabost, ali če hočete, vsaka luč ima svojo senco in obratno: vsaka senca ima v ozadju luč.

Če pa smo na Spodnjem Štajerskem res privzeli kakšno značajsko potezo od Avstrijcev, je to gotovo znana dunajska »Gemütlichkeit« ali dobro-

voljnost (pravega izraza za nemško besedo tu nikoli nisem mogel najti v slovenščini, menda ji je res nekako tuja), ki je prek Gradca segala tudi v Maribor in še niže. V čem je njena značilnost? Da človeka na ulici nagovoriš, če imaš za to pobudo, ne da bi ga kdaj videl, in on ti enako prijazno odgovarja, potem gresta vsak svojo pot; in podobno, da v trgovini prodajalcu (prodajalki) še posebej poveš kakšno prijazno, po možnosti dovtipno besedo, ko kupuješ in plačuješ, čeprav se osebno ne poznata, se morda nikoli nista videla in se ne bosta več. Podobna dobrohotnost in (če hočete) gostobesednost je Ljubljancu docela tuja in če se mu tako približate, vas osorno gleda ali pa celo trdo zavrne. Žal, celo na Dunaju ta Gemütlichkeit zginja, še bolj v Mariboru, vse pod vplivom moderne migracije v stehnižirani družbi.

3. S tem pa smo nehote prišli tudi že na širše področje. Ta porazdelitev slovenskega življenja na notranjeavstrijske kronovine pa je dajala slovenskemu človeku hkrati enotno podobo, ki je bila skupna vsem njenim prebivalcem, ne glede na narodnost in jezik. Avstrija se je pod Habsburžani razvijala postopno v zmeraj bolj birokratsko urejeno administrativno državo. Vzgajala je svoje državljane v pridne, disciplinirane delavce na vseh področjih.

Tako se je razvil tip vdanega državljanca, ki je vestno plačeval predpisane davke in se ravnal po predpisih. Tako se je med Slovenci oblikoval tip discipliniranega vojaka in uradnika, poštenega podjetnika in zanesljivega železničarja. Ne bom pozabil pogovora z upokojenim višjim nadzornikom avstrijskih železnic, ki mi je dejal: »Vi Slovenci ste bili v cesarski Avstriji najbolj zanesljivi železničarji.«

Če upoštevamo še to, da je Avstrija od Marije Terezije zmeraj bolj pospeševala tudi splošno šolstvo in izobrazbo, potem je docela naravno, da je Slovenec v takem javnem ozračju hotel biti vselej tudi vzoren učenec in vzoren učitelj. Tip Slovenca je bil vselej ravno vzoren učenec. To je dajalo vsemu takratnemu življenju svojevrstno resno moralno podobo. (Mimogrede: danes je pri nas osnovno šolstvo bolj razvito. Toda kdor je imel priložnost opazovati svojega očeta, ki je imel za sabo samo takratno tri-razrednico, kaj vse je znal iz zgodovine in zemljepisja in astronomije, kako je znal z lahkoto izračunavati obresti in podatke v treh dimenzijah, tak pač z vsem spoštovanjem gleda na nekdanjo šolo in se globoko zamisli ob današnji.)

Prestopništvo in zločin sta bila v javnem mnenju sramotna, tako da so se njihovi člani čutili družbeno kakor izobčeni. Drugega »okoli prinesti« ali srbsko »nadmudriti« je bilo vselej nečastno; s tako »nadmodrostjo« se Slovenec nikoli ni hvalil. Morda je danes že »kulturni« vpliv našega Juga to potezo slovenskega značaja toliko spremenil, da se začenja tudi Slovenec hvaliti z uspešnostjo v prevari drugega. Zelo se bojim tega; statističnih podatkov še posebej nimamo. Seveda taki podatki zlepa niso zanesljivi, ker slonijo na izpovedih.

Človek se resno boji, da pod vplivi sodobne porabniške družbe tudi naš človek zmeraj bolj podlega moralni plehkosti, ki ne zna več življenja in dela prav vrednotiti. Kriza vrednot je znamenje časa, v katerem živimo. Raziskovati vzroke te krize vrednot pa je kočljivo. Gotovo je napačno, če bi jih skušali odkrivati samo v neugodnem vplivu Juga, ki je eden od dejavnikov ciničnega odnosa do sveta vrednot. Toda vsi vemo, da je kriza vrednot civilizacijski pojav porabniške družbe, ki s svojimi valovi pljuska od Zahoda proti Vzhodu.

Izraz te naše discipliniranosti in vdanosti v odnosu do državnih oblasti, ki je naše ljudi vzgajala v zveste Avstrijce, je med drugimi tudi knjiga

Državljska vzgoja, ki jo je med obema vojskama napisal profesor mariborskega bogoslovja dr. Josip Jeraj. Ni odveč, če to posebej poudarim; saj to je edina knjiga o državljanski vzgoji v vsejugoslovanskem merilu od leta 1918 pa vse do danes. Nihče drug, noben jugoslovanski pedagog, ni čutil potrebe, da bi napisal kaj podobnega, samo Slovenec. To je simptomatično. To je simptom značaja in njegove podobe. Dr. Jernej si je v stari Jugoslaviji pridobil s tem delom sloves enega najvplivnejših jugoslovanskih pedagogov, čeprav je bil po stroki moralist. To je značilno: Slovenec-pedagog ima takoj pred očmi, da je treba ljudi vzgajati tudi za dobre državljane, ne samo za ubogljive otroke in pridne učence. Te potrebe ni čutil v Jugoslaviji noben drug pedagog.

4. Ta disciplinarnost in usmerjenost v vzornega učenca in učitelja je imela za posledico, da se je v Slovencu razvijala predvsem tako imenovana vertikalna miselnost, v nasprotju do lateralne, ki velja za specifično ustvarjalno miselnost. Slovenci bi potemtakem ne bili ustvarjalno usmerjeni?

Tu moramo previdno odgovarjati. Vsa pretekla miselnost in vzgoja je bila usmerjena navpično logično, če hočemo, kar togo, kar neprožno vertikalno. Ustvarjalnost z lateralnim mišljenjem, ki naj bi bilo pristno ustvarjalno, so začeli v Ameriki in v Evropi posebej pospeševati šele v zadnjih štiridesetih letih. Prej je bil zmeraj vzor učenca tisti, ki je znal odlično obnoviti profesorjevo znanje. Samoniklost mišljenja se ni pospeševala; v šoli je bila učitelju pogosto celo nadležna.

Psiholog si mora ob tem zastaviti vprašanje, kako je prišlo do takega slovenskega človeka? Gotovo je to proces, ki zahteva čas več stoletij. V začetku si človek red in predpise prilagaja samo od zunaj; nekako tako, kakor se mehansko nauči naloge, ki jo učitelj naroča za naslednji dan. Vse je samo na zunaj; nič ne ostane v njem. Toda z leti in z rodovi, ko taka disciplina prehaja iz enega roda v drugega in postaja rodovno izročilo ali tradicija, se vse to počasi tudi že »internalizira« ali osebno vseblja, postaja oblikovalna sila in vsebina osebnosti. Takrat pa že lahko govorimo o posebnem liku Slovenca, kakor ga je oblikovala zgodovina s svojo vsebino, oblikovalno močjo in sporočilom (tradicijo). Tradicija tu ni več prazna beseda. Človekova, torej tudi Slovenčeva osebnost nikoli ni sad zgolj osebne prizadevanja niti zgolj učinek genske, vrojene naravnave, temveč je zmeraj obenem bolj ali manj dosežek kulturno zgodovinskih dejavnikov, ki so vplivali nanjo in jo oblikovali.

Mnogo premalo upoštevamo to zgodovinsko dejstvo, ki je oblikovalo podobo slovenskega človeka: malone tisoč let (vsaj od 1335 naprej) se je ta podoba oblikovala zmeraj nekako v isti smeri civilizacijske discipline, postopne šolske omike in smisla za skladnost s pravili življenja, ki jih je narekovala politična oblast. Tako se je vzgajal slovenski človek v vdanega in zvestega državljana v vsakokratni deželni upravi. Ne najmanj je dobival motivacijo za to poslušnost tudi ob nenehni turški nevarnosti, pred katero ga je varoval vsakokratni deželni poglavar s svojo vojsko. Slovenski človek je doživljal v okviru habsburških vladarjev zavest varnosti in vsaj relativnega miru, se pravi prav tega, kar je smisel in cilj vsake državne oblasti, ki se ji posameznik zaupa, da ga bo varovala.

Če pa gre za to, ali so Slovenci mimo tega trenda bili kljub vsemu ustvarjalni, moramo reči, da smo bili skozi vsa zadnja stoletja, odkar se kot narod sploh uveljavimo. V vseh zgodovinskih dobah smo se kmalu odzivali tudi na najnovejše kulturne tokove in ustvarjali v svojem okviru enakovredna dela znanosti in umetnosti.

To ne velja samo za reformacijo, marveč tudi za razsvetljenstvo, za romantiko, za impresionizem in ekspresionizem v pesništvu in drugih umetnostih. Slovenci smo celo zelo odzivni na kulturne tokove časa.

Razen tega velja, da so bili za svoj čas nadpoprečni J. Vega, J. Štefan, Fr. Miklošič, Blaž Kocen in še kdo, da o našem stoletju sploh ne govorim, ko na svoji univerzi gojimo najvišjo znanost in njeno inovativnost; in da za celo tretjo univerzo vrhunskih raziskovalcev živi že onstran naših državnih meja.

Posebej velja poudariti, da pa so v našem preprostem ljudstvu z golo osnovnošolsko izobrazbo vselej vnovič izstopali razni obrtniki, ki so bili izredni izumitelji, iznajdljivi in inovativni, da bi si lahko pridobili mednarodno priznane patente. Tak zgled imamo v osebi Josipa Veršiča iz G. Radgone, ki sploh ni hodil v šolo, brati in pisati se je naučil šele pozneje, izumil pa je prvi na svetu gibljive proteze za noge in roke, z njimi zaslovel prek Gradca in Dunaja vse do Pariza in Londona, odkoder so hodili po njegove izume. Nekaj podobnega v mednarodnem merilu je dosegel tudi sodobni Ivan Kramberger, tudi doma iz bližnje Radgone. Takih in podobnih samorastnikov je živelo med ljudmi v vseh časih kar lepo število. Ponovim: majhen narod mora biti ustvarjalen, če hoče preživeti. Majhen narod ne more tekrovati z velikimi v kolikosti (kvantiteti), temveč samo v kakovosti (kvaliteti).

5. Ko smo tako ugotovili skupno podobo Slovence, kakor ga je oblikovala avstrijska zgodovina z vsemi njenimi političnimi in izobrazbenimi vplivi, potem smemo k tej podobi dodati še potezo, ki jo na široko utemeljuje Erwin Ringel, dunajski profesor psihiatrije, ki ugotavlja v svoji knjigi *Die Österreichische Seele*, pozneje še posebej *Die Kärntner Seele*, da so Avstrijci poprečno vendarle nevrotične osebnosti. Ker pa smo bili Slovenci vse do leta 1918 v notranjeavstrijskih deželah, se pravi v osrčju Avstrije, potem velja to — kolikor naj drži — prav tako za Slovence.

Po Ringlu so Avstrijci nevrotični ljudje. Ringel to obširno utemeljuje z lastnostmi, ki so mu enako tipične, se pravi splošno razširjene tudi med Slovenci. Da smo Slovenci na moč občutljivi, zamerljivi in prepirljivi, polni zavisti, da bi drug drugemu izpraskali oči (vse to so seveda pretiravanja), naštevamo kot pristno nevrotične poteze. Sem sodi tudi nagnjenost Slovence k potrnosti (depresiji), malodušnosti in obsojanju samega sebe, ko ne grize samo drugega (iz zavisti), temveč predvsem tudi sam sebe s pretirano tankovestnostjo in pikolovstvom v izpolnjevanju dolžnosti; vse to mu izčrpava življenjsko silo, da se na koncu znajde pred neizhodno mejno situacijo, ne more več živeti, omaga pod težo življenja in gre v samomor.

Ne upam si preveč posegati v našo literarno zgodovino, vendar ne morem mimo nekaterih imen: ali niso mar vodilni literati, kakor je bil Stritar, Levstik in še kdo, tudi zaznamovani s potezami nevrotičnosti? O tem so pisali že različni pisci. In kaj je s podobo matere mučenice, ki je v usedlini Lepe Vide, ali ni tudi v tem svojevrsten nevrotičen kompleks slovenskega človeka? V zadnjem času se kulturniki (v Trstu Boris Pahor) resno sprašujejo, kako da Slovenci niti po narodnoosvobodilni vojski nismo mogli priti do podobe očeta in da zato še zmeraj bolešno podlegamo podobi matere, njenemu mučeništvu in samoobtoževalnemu kompleksu. In ali ni v tem iskati pomanjkljivosti naših politikov, ki nikoli niso bili prav zmožni, postaviti moža, prave podobe domovine? Ali ni Peter Klepec, izkristalizirana podoba Slovence, tak tip podrejenega materinskega človeka, ki ima nadčloveško moč, s katero zmore vsem drugim pomagati, samo sebi ne, ker ni v njem nikoli dozorel mož v popolno podobo očeta.

Nedvomno je to pretirano črna podoba Slovenca; zlasti pa je pretirano, če te lastnosti brez omejitve posplošujemo. Napačna generalizacija velja za enega glavnih virov metodoloških zmot v znanosti.

Kljub temu pa moramo priznati, da te oznake vsebujejo jedro resnice, ko govorimo o podobi slovenskega človeka, kakor jo je oblikovala njegova zgodovina. O tem nas pač E. Ringel s svojo obširno analizo še najbolj prepričuje, čeprav tudi njemu velja očitek pretiravanja in posploševanja. Avstrijci so mu knjigo hudo zamerili in s svojimi reakcijami nanjo nehote dokazovali, da ima Ringel, žal, prav. Njihove reakcije na te ugotovitve so bile res nevrotične. (Mimogrede: E. Ringel je velik prijatelj koroških Slovencev, je tudi že ponovno predaval v njihovih društvih.)

K nevrotičnosti je pri nas zlasti veliko prispeval janzenizem, ki se je na Kranjskem tako močno razširil, da bi imel človek prej vtis, kakor da se je Janzen rodil na Kranjskem, ne na Nizozemskem. Janzenizem je krščansko moralno skrčil na nevrotično ožino in samoobsojanje. Celo veliki mislec Bl. Pascal je bil njegova žrtev. Toda na janzenizem pridemo še pozneje.

Delno v tej nevrotični naravnavi, ki jo redno spremlja čut manjvrednosti, delno pa sicer v večstoletnem podaniškem odnosu do nemško govorečih Avstrijcev je iskati tudi vzrok, zakaj ima Slovenec na splošno čut manjvrednosti pred Nemcem. Tu so sicer številne izjeme, zlasti po različnih pokrajinah, vendar zvečine velja, da gleda Slovenec Nemca kvišku od spodaj navzgor. Nasprotno velja to v odnosu Slovenca do Italijana, ki ga gleda od zgoraj navzdol. Podobno velja za Italijana, ki tudi gleda na Nemca od spodaj navzgor; ima pred njim manjvrednostni kompleks. Skupni razlog za podobni odnos do Nemcev bo vsaj delno v tem, da so bili tudi Italijani (velja za severne pokrajine) dolgo pod nemško avstrijsko oblastjo.

Vendar bo odločilni skupni razlog za te odnose v temperamentu. Da Nемец Italijana prezira, vemo vsi. Prav tako pa ga prezira tudi Slovenec. Menda se Italijan enemu kakor drugemu nehote predstavlja s svojim živahnim temperamentom kot neresen in otročji, zlasti ker čutimo mi podobno kakor Nemci, da nam je tak temperament tuj. Mi smo bolj togi, manj živahni, zato v nastopu bolj »možati«, bolj »resni«, vsekakor manj otročji.

To tudi Italijani sami čutijo. Predstojnik instituta za italijansko kulturo v Ljubljani mi je to zatrjeval in kot jezikoslovec lingvistično dokazoval, češ da Slovenci vse izposojenke iz italijanščine uporabljamo v slabšem (pejorativnem) pomenu, čeprav imajo v italijanščini še tako lep pomen. Navedel mi je vrsto takih besed, zapomnil sem si samo »fakine« in »pantofle«, in ko je rekel »bimbo«, mi je ušel smeh. Na to on: »Vidite, niti vpričo mene se ne morete zdržati, smejite se, ker vam je vse italijansko smešno.« Priznam, da je v tem res kar precej resnice.

Slovenci Italijanov ne jemljemo prav zares. To velja na srečo tudi za naše primorske Slovence, Tržačane in Goričane; zato so narodnostno ponosni, se ne prilagajajo hitro; samo izjeme so, ki podlegajo. Tega tako ugodno ne moremo trditi za koroške Slovence; tam gre pač za odnos Slovenca do Nemca, ko si menda kar večina prizadeva, da bi čim prej govorili nemško in ne imeli več sitnosti in (manjvrednostnega) kompleksa s slovenščino. Nekaj podobnega je bilo na Spodnjem Štajerskem v stari Avstriji še vse do leta 1918; to govorim kot neposredna priča iz tistih časov; to smo takrat kljub vsej slovenski zavednosti tako doživljali.

Sem sodi tudi slovenska navada, da skuša Slovenec s tujcem takoj govoriti v njegovem jeziku. To je ta pretirano prilagojevalen značaj, ki se le vse prehitro asimilira. Delno je vzrok temu tudi naša majhnost. Smo že ugotovili: Slovenci smo mejni narod; same meje so nas. Posledica je, da vsak dan trčimo na sosede, ki so večji; in če se hočemo z njimi sporazumeti,

moramo govoriti v njihovem jeziku; vemo namreč, da se sosed našega jezika ne bo naučil.

Kolik delež ima pri tem čut manjvrednosti, o tem je težko govoriti v odstotkih z matematično natančnostjo (eksaktnostjo). Vsekakor moramo Slovenci kot marginalni narod računati s stalno nevarnostjo postopnega prilagajanja in izpuhtevanja v ozračju sosednjih narodov. To ne velja samo v odnosu do Nemcev, Italijanov in Ogrov, marveč zlasti tudi do Hrvatov in drugih jugoslovanskih narodov.

Sem sodi klavrno poglavje srbohrvaščine, ki jo lomijo naši slovenski politiki, ko pridejo v Beograd, ali pa celo samo na Bled. Slovenci smo bili v politiki skozi vsa stoletja kimavci; na Dunaju (kolikor smo sploh do tja prišli), pozneje pa v Beogradu. Suverenosti slovenskega vedenja naši politiki niso bili prav vajeni, čeprav v zadnjem času celo zelo močno poudarjajo slovensko suverenost.

Sicer pa moramo tudi na tem področju razločevati med slovenskimi pokrajinam. Niso vsi Slovenci enako prilagodljivi. Gorenjci so v svoji grčavosti tudi glede slovenskega ponosa enako grčavi; ne kažejo nagnjenosti k prilagojevanju s sosedi. To jih rešuje. Končno: to z njimi rešuje nas vse. Na splošno velja, da so Kranjci narodno bolj zavedni kakor Štajerci in Korošci, vzrok je očiten: bila je to edina dežela, ki je bila v celoti slovenska, torej ne več marginalna, marveč že sredinska, centralno slovenska, tako da je imela v Ljubljani tudi že slovenske veljake (vsaj župana itn.). Štajerska in Koroška pa sta bili v svojih središčih že nemški, čeprav so dali Slovenci ime glavnemu mestu Štajerske; Gradca niti Nemci ne morejo tajiti in zanikati.

Ta razlika sega vse v leto 1941, ko so Kranjci štajerskim Slovincem očitali, da so šli Hitlerju naproti celo z zastavami. No, te procesije so se kmalu razočarane razšle, ko so videli, da to ni »stara Avstrija«, ki so si jo morda na tihem želeli, da »zopet pride«.

Sicer pa moramo s temi razlikami še nadaljevati. Tako je zanimivo, da so severne Slovenske gorice narodnostno manj zavedne, imajo več nemških tujk kakor južne, ki sovpadajo s Prlekijo. To je razlika, ki izvira še iz časov Karantanije, ko je šla meja s Panonijo na črti od Radgone do Ptuja in tako razdelila Slovenske gorice na severni in južni del. Neverjetno, kako globoke in trajne razločke je ta razmejitvev zapustila. Prlek se pred tujcem najprej razkorači in bi rad vedel, kaj hoče; vsekakor bi mu hotel prej postreči s svojo posebnostjo, kakor da bi sam dvoril tujcu v njegovem jeziku. Zanimivo bi bilo na tem mestu navesti vsaj nekaj zgledov, kjer Prlek uporablja samo slovensko besedo (zajtrk, krmiti, krma itn.) namesto (fruštik, futrati, futer itn.), ki jo uporabljajo že nekaj vasi severneje, čeprav jih ne loči nobena reka in nobena carina. In značaj! Kako različen, karakterističen je znan prleški človek v razliko od severnega, ki nima nobenih posebnosti. In še nekaj! Koliko kulturnih delavcev in narodnih buditeljev je dala že v prejšnjem stoletju Prlekija, medtem ko se severne Slovenske gorice s tem enako ne morejo veličati. Tu so kulturno zgodovinski vplivi na razlike slovenskega značaja očitni.

S temi kulturno zgodovinskimi potezami pa se združujejo obenem zemljepisne in klimatične okoliščine, ki vplivajo na podobo značaja. Tako so naši Primorci, kakor ne prav dosledno imenujemo Tržačane in Goričane, vsaj v nasprotju z drugimi Slovenci že pravi Mediteranci, res Primorci, odprti v široko morje in daljno Sredozemlje. To niso več tip alpskega ali gorskega sveta, prav tako ne ravninskega panonskega. Zanje je značilna ravno odprtost. To so odprti predeli v razliki do zaprtega alpskega, gorskega tipa človeka. Odtod svojevrstna lahkotnost, prožnost in giblivos tega člo-

veka. Rekli bi, da prinašajo naši Primorci v slovenski živelj sproščeno, osvobajajoče ozračje, ki ni zoženo (gorenjski, pohorski tip), temveč pozna polet, daleč stran od nevrotične zavrnosti. To je svobodoljuben človek, poln sončnega optimizma, nenehnih načrtov in sprememb, ki jih ne ovirajo nobeni predpisi in moralne norme; ne hodi proti njim, pač pa se dviga nad nje. Tako smo doživljali po letu 1920 v gimnaziji zmeraj nove prišleke, ki so pribežali s Tržaškega pred fašističnim pritiskom. Tržaške srajce smo jim rekli. Pa še do mature jih je prišlo okoli deset, se pravi četrtnina vseh maturantov. Uspešni so bili, čeprav nobenega predmeta niso vzeli zares, tudi nobenega profesorja se niso bali. Mi smo bili strahopetni »guleži« v njihovih očeh, oni pa sproščeni, za vse so se zanimali; šola jim je bila le mimogrede kot neizogibno zlo. Pravo sproščenost in vzvišenost nad šolo so prinesli med nas. Pa vemo, da so se iz njih razvili tudi izredno resni učenjaki, menda prav zato, ker so bili duševno zdravi in odprti v svet.

Zame je jasno: naši primorski Slovenci bodo preživel, zlepa se ne bodo prilagodili italijanski večini: dovolj je zdravja in ponosa v teh ljudeh. Sreča, da jih ni nikoli zajel nevrotični duh janzenizma, ki je kar usodno sooblikoval kranjski značaj. Kranjci v samoobrambi ugovarjajo, češ da jim je janzenizem prinesel na Kranjsko Štajerec škof Herberstein. Toda ironija hoče, da te miselnosti pač ni razširjal na Štajerskem, temveč na Kranjskem. Seveda če gre za vplive posameznega škofa, moramo reči, da je to bolj stvar posameznika vladarja kakor pa dežele in njene miselnosti, iz katere je izšel. Takrat je to bilo drugače: danes bi tak vpliv pripisovali vsej deželi, ne samo vladarju, takrat pa je to bila predvsem stvar vladarja samega, neglede na celotno kulturno ozračje dežele. Bilo je pač še zmeraj le po načelu cuius regio, eius religio. Mišljenje in vero je določal vladar, ali je ljudstvo bilo takšno ali ne.

Če zasledujemo še dalje razlike v slovenskem značaju, moramo reči, da je podobno vdanostno podobo do višjih razvil tudi Slovenec pod vplivom ogrske politične oblasti. Za naše Prekmurce, bolje, prebivalce Slovenske krajine, je to prav značilno. To jim je jemalo polet in razvoj, ki bi ga bili drugače neprimerno bolje dosegali ob njihovih priznanih umskih nadarjenostih, ki jih danes zmeraj bolj razodevajo, ko več nikomur ne hlapčujejo; morda je v tem iskati tudi vzrok, zakaj so celo na političnem prestižnem področju zelo uspešni.

Ob vsem tem je pač zanimivo, če ponovno ugotovimo, da je pokončni nosilec slovenske zavesti in njene samobitnosti pač najbolj izrazit ravno na Kranjskem, s katero se je slovenščina in slovenski narod istil do nedavnega tako ali drugače še najbolj spontano.

6. Končno ne moremo mimo slovenske lastnosti: Slovenci smo sprti narod. Po letu 1870 je iz Avstrije pljusnila tudi k nam struja, ki se je imenovala »ločitev duhov«. Če je med nemškimi Avstrijci imela stvar svojo podlago v konfesionalni razliki med protestanti in katoličani, pa za Slovence to ni veljalo. Slovenci so delali umetni razdor med katoličani in nekatoličani, ki naj bi bili liberalci. Začela so se huda medsebojna nasprotovanja in napadi. Slovenci smo se razdelili na dva sovražna tabora. Menda nam je bila ločitev duhov kar sonaravna; saj se je v letih 1941 do 1945 nadaljevala v krvavi državljanski vojski.

Tu pa velja pribiti: za majhen narod je složnost odločilna. Gre za preživetje. Majhen narod preživi v objemu velikih narodov samo, če je složen. Glede tega nam morajo biti za zgled Judje, ki so skozi vsa stoletja v diaspori sredi velikih narodov preživel samo zaradi svoje občudovanja vredne medsebojne složnosti. Judje varujejo svoje člane; nobeden ne sme gospodarsko propasti.

Pri nas Slovencih pa je sloga in sprava že več kakor 100 let na slabem glaslu. Sloga in sprava pomenita za Slovence neznačajan kompromis z lastnimi načeli. Spravljivost velja za neznačajnost. Nobeden ne bi rad popustil niti za črko. Črkarska pravda ni bila glasna samo v prejšnjem stoletju, temveč je še danes značilna, kadarkoli naj bi izdali kakšno skupno izjavo, do zadnjega se pripravimo samo za besede in njihove končnice. Težko se zedinimo v besedilu, kaj šele v dejanju. Namesto politike in politične modrosti se še vedno gremo predvsem samo črkarsko pravdo. Le pogledjmo okoli sebe na novo vstale opozicijski politične skupine in zveze in stranke. Kdor je pri nas klical k spravi in slogi, je prišel na slab glas; postal je politično sumljiv.

Pri nas smo po letu 1945 gojili politiko delavskega razreda; to ni bila slovenska politika. V ta namen smo ob zanemarjanju kmetijskega sloja vabili številne industrijske delavce z Juga. Šele v Cankarjevem domu pred leti se je začel načrten obrat v smeri slovenske narodne politike, ko so se začeli svarilni klici, da smo pravzaprav že zasedeni, da so delavci z Juga že blizu tretjine vsega prebivalstva, da začenjajo poudarjati svoje narodne pravice, enakopravnost, da že snujejo »republiko« v republici, da ne smemo več reči »slovensko psihološko društvo (navajam zgled, ki mi je blizu; na vseh drugih področjih je podobno), temveč samo še »društvo psihologov Slovenije«. Zmeraj bolj smo samo še v drugem sklonu. Gre za preživetje!

In vendar: če smo tem ljudem rekli A, jim moramo dopustiti tudi B. S kakšno pravico naj jih sedaj podimo nazaj, od koder so prišli? Tu se odpira kritična doba slovenske politike. Ali ne pomeni nastop v Cankarjevem domu že zapoznalo narodno politiko? Prejšnja se nam maščuje nad lastnim ljudstvom. Švicarji že precej let zapirajo svojo mejo; nihče ne more več po redni poti priti tja in tam ostati. Varujejo svojo samobitnost, ker so majhni. Toda mi smo še manjši; zato je za nas podobna politika še bolj potrebna in nam nihče ne sme očitati šovinizma. Celo velike države, kakor je npr. Kanada, se z vsemi zakonskimi predpisi zmeraj bolj zapirajo pred vseljevanjem tujcev. In vendar, kaj je za veliki narod 30 000 doseljencev! Za nas pa je taka številka že ogrožajoča za naš narodni obstoj. Ermin Kržičnik v Delu dne 3. marca ta demografski razvoj takole opisuje: »Glede na dosedanje trende bo nastopilo demografsko izumiranje Slovencev do leta 2003... Tako bi bilo leta 2050 na Slovenskem le še 58 odstotkov Slovencev in bi bil veliki cilj »jugoslovanizacije« Slovenije po vseh svojih naravnih zakonih dosežen. Vidimo in čutimo, da jugoslovanska perspektiva ni več kaj obetavna.«

To vprašanje se v zadnjem času postavlja z vseh strani. Potemtakem gre predvsem za štiri dejavnike, od katerih je odvisno preživetje majhnega naroda, kakor smo Slovenci. Obenem so to štiri svarila, pred katera smo postavljeni.

Tu samo na kratko, ker sem obširneje o tem pisal že v različnih revijah.

Predvsem mora biti majhen narod kulturno ustvarjalen, če noče utoniti v morju velikih narodov. To smo Slovenci bili že vsa zadnja štiri stoletja od Trubarja naprej. Odzivali smo se sproti na kulturne tokove v Evropi.

Drugič pa velja, da mora biti majhen narod politično enoten, ne sme biti sprt in nasprotujoče se stranke. Kadar gre za odločilne drže, ki so za preživetje neizogibne, morajo biti Slovenci enotni kakor žebelj, odpasti morajo vsi nazorski predsodki in ideološke razlike. Za zgled so nam lahko ravno Srbi, ki so najprej Srbi, šele ko tem zahtevam zadostijo, se smejo oglašati še tudi kakšne razlike v strankah in nazorih. Usodno je za majhen narod, če mu ni preživetje na prvem mestu. Tu nas preteklost hudo svari in poučuje z žalostnimi zgledi.

Tretjič velja, da mora majhen narod biološko napredovati, ne pa nazadovati. Če število rojstev upada, število splavov pa narašča, kakor ponovno beremo prav v zadnjih številkah Dela, je to usodno za majhen narod. Celo za velike narode je lahko to nevarno, za majhne narode pa je že kar pogubno. Če ne bomo tega resno upoštevali, nam nobena kultura in nobena politika nič ne pomaga, zgubili bomo biološko.

Četrtič pa gre za moralno zdravje, ki je delno vsebljeno že v biološkem dejavniku. Slovenci smo, žal, na vrhu svetovne lestvice samomorov. To je strahotna ugotovitev. Čeprav si ne bi rad tega priznal, pa me številke opozarjajo, da gre pri tem za moralno šibkost, že za patološki simptom, ki ga sicer delimo tudi z velikimi narodi zahodnega sveta. Toda za velike narode to nikakor ni tako nevarno, za majhen slovenski narod pa je to že alarmni simptom. Gre za preživetje!

S tem nikakor ne mislimo klicati preplaha in odpirati kakšnih apokaliptičnih glasov. Vse to je samo izraz stvarnega gledanja na našo narodno samobitnost, da nam ne bo kdo čez 50 let očital, zakaj smo danes molčali. Saj smo morali molčati dolgo, ko so nas že pred 15 leti opozarjali, da »smo že okupirani«, toda takrat tega nismo smeli nikjer pred javnostjo povedati ali zapisati. To je bila takrat uradna politika. Danes pa je slovenski narod že bolj slišen kakor kdajkoli prej.

Slovenska složnost v nasprotju z ločitvijo duhov in medsebojno sprtostjo mora obsegati slovensko samobitnost na vsej črti, do vseobsegajoče skrbi za preživetje, da ne utonemo sredi številnejših narodov. Gre za slovenstvo. Za marsikoga, žal, to ni več vrednota, češ da se ne spleča. Čistim koristolovcem odgovarjamo: ali smo Slovenci, ali nismo, ali pa se samo gremo politiko?

*Zusammenfassung*KULTURHISTORISCHE EINFLÜSSE AUF DIE GESTALTUNG
DES SLOWENISCHEN CHARAKTERS

Die gestaltenden Einflüsse auf den Charakter der Slowenen können auf sechs gemeinsame Nenner gebracht werden.

Als kleine Nation sind die Slowenen ein typisch marginales Volk, das grösstenteils im Grenzgebiet wohnt, so ständig der Assimilation an die Nachbarn ausgesetzt ist und dementsprechend nur schwer aus seiner eigenen Mitte schöpferisch tätig lebt.

Nichtsdetoweniger halten die Slowenen Schritt mit allen kulturellen Strömungen Europas schon seit dem 16. Jahrhundert und erweisen sich somit als schöpferisch tätiges Volk; in dem Bewusstsein, dass schöpferische Tätigkeit unbedingt notwendig ist zum Überleben einer kleinen Nation.

Da man die ganze Zeit bis 1918 in österreichischen Kronländern (Krain, Kärnten, Steiermark, Triest, Görz) aufgeteilt lebte, hat sich mehr das Bewusstsein der Landeszugehörigkeit entwickelt als das einheitliche Nationalbewusstsein, das sich erst im Jahre 1848 auch politisch sichtlich durchsetzte mit dem Anspruch auf das »vereinigte Slowenien«.

Durch das tausendjährige Zusammenleben im Bereich des österreichischen Staates hat sich der Slowene zum disziplinierten Staatsbürger, zum Typ des Musterschülers und Musterlehrers mit ausgeprägtem Sinn für höhere Ausbildung, zum sorgfältigen Angestellten und gewissenhaften Arbeiter herangebildet. Besonders rühmte man ihn als den »zuverlässigsten Eisenbahner in der kaiserlich-königlichen Zeit.«

Darin gestaltete sich auch der teilweise neurotische Charakter, den E. Ringel für typisch österreichisch ansieht. Zum neurotischen Charakter hat auch die Ausbreitung des Jansenismus in Krain mit seiner beängstigenden Moral beigetragen. Der Slowene offenbart, gegenüber dem Deutschen gleichsam einen Minderwertigkeitskomplex, dem Italiener gegenüber fühlt er sich aber eher erhaben.

Die in deutschem Kulturraum entstandene Scheidung der Geister Ende des vorigen Jahrhunderts überflutete auch die Slowenen; seit der Zeit gehört die nationale Eintracht nicht mehr zu den Tugenden des Länders, trotz der Überzeugung, dass das beste Einvernehmen miteinander zur Grundbedingung für das Überleben einer kleinen Nation gehört.